

УДК 94(438)+911.3:32+327.5:341.2(438)+351.77(438)+327.8(438)

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.11>

Іван ЗУЛЯК

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027 (zulyak@tnpu.edu.ua)

Ivan Zulyak

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine, archeology and special branches of historical sciences
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
2, M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027 (zulyak@tnpu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3758-2019>

Ярослав БОГДАН

здобувач вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027 (Slawko2008@gmail.com)

Yaroslav BOGDAN

higher education student
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
2, M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027 (Slawko2008@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6965-9863>

УМОВИ Й ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Анотація. Мета статті – проаналізувати історико-політичні, адміністративно-правові та географічні умови формування прикордонних територій Другої Речі Посполитої, з'ясувати особливості їх визначення та функціонування в міжвоєнний період. **Методологія дослідження.** У дослідженні застосовано поєднання загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Історико-генетичний метод використано для простеження процесу формування прикордонних територій; історико-порівняльний – для зіставлення підходів до визначення кордонів на різних ділянках; географічний – для аналізу природних і просторових чинників. Системний підхід дав змогу розглядати прикордонні території як складник політико-адміністративної структури держави. Застосовано також критичний аналіз джерел та нормативно-правових актів Другої Речі Посполитої. **Наукова новизна** дослідження полягає в комплексному розгляді процесу визначення прикордонних територій Другої Речі Посполитої крізь призму поєднання політичних, адміністративно-правових, географічних та безпекових чинників. У роботі уточнено зміст і функції прикордонних зон у системі державного управління міжвоєнної Польщі, виокремлено ключові етапи формування їхніх меж та проаналізовано особливості застосування правових механізмів для їх визначення. Уперше узагальнено й систематизовано нормативно-правову базу, що регулювала статус прикордонних територій у зазначений період. **Висновки.** Визначення прикордонних територій Другої Речі Посполитої зумовлювалося поєднанням міжнародно-політичних, адміністративно-правових, географічних та безпекових чинників. Процес формування прикордонних зон відбувався поетапно й супроводжувався укладанням міжнародних угод, демаркацією кордонів та створенням системи охорони. Особливу роль відігравала нормативно-правова база, що регламентувала режим прикордонних територій.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, прикордонні території, державний кордон, адміністративно-правове регулювання, демаркація, міжвоєнний період, прикордонна політика, безпека.

CONDITIONS AND FEATURES OF DEFINING BORDER TERRITORIES OF THE SECOND RZECZPOSPOLITA

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the historical-political, administrative-legal and geographical conditions of the formation of the border territories of the Second Rzeczpospolita, to find out the features of their definition and functioning in the interwar period. **Research methodology.** The study uses a combination of general scientific and special-historical methods. The historical-genetic method is used to trace the process of forming border territories; the historical-comparative method is used to compare approaches to defining borders in different areas; the geographical method is used to analyze natural and spatial factors. The systematic approach made it possible to consider border territories as a component of the political-administrative structure of the state. A critical analysis of sources and regulatory legal acts of the Second Rzeczpospolita was also applied. **The scientific novelty of the study** lies in the comprehensive consideration of the process of determining the border territories of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth through the prism of a combination of political, administrative-legal, geographical and security factors. The work clarifies the content and functions of border zones in the system of state administration of interwar Poland, identifies key stages in the formation of their borders and analyzes the features of the application of legal mechanisms for their determination. For the first time, the regulatory and legal framework that regulated the status of border territories in the specified period has been generalized and systematized. **Conclusions.** The determination of the border territories of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth was determined by a combination of international political, administrative-legal, geographical and security factors. The process of forming border zones took place in stages and was accompanied by the conclusion of international agreements, demarcation of borders and the creation of a security system. The regulatory and legal framework that regulated the regime of border territories played a special role.*

Key words: *Second Polish-Lithuanian Commonwealth, border territories, state border, administrative and legal regulation, demarcation, interwar period, border policy, security.*

Постановка проблеми. Визначення прикордонних територій Другої Речі Посполитої залишається недостатньо дослідженим питанням історіографії. Незважаючи на численні роботи з історії міжвоєнної Польщі та прикордонної політики, більшість досліджень зосереджені на окремих аспектах державного кордону – політичних угодах, демаркації чи діяльності прикордонних структур – і не дають комплексного аналізу чинників, що впливали на формування прикордонних зон. Проблема також полягає в нестачі узагальненої інформації щодо адміністративно-правових механізмів регулювання прикордонних територій та їх взаємозв'язку з безпековими, географічними та соціально-економічними умовами. Так, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного вивчення процесу визначення прикордонних територій і його значення для стабільності державного кордону Другої Речі Посполитої.

Мета статті – проаналізувати історико-політичні, адміністративно-правові та географічні умови формування прикордонних територій Другої Речі Посполитої, з'ясувати особливості їх визначення та функціонування в міжвоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після відновлення незалежності в 1918 р. Друга Річ Посполита стала важливим геополітичним гравцем у Центрально-Східній Європі. Відновлення польської державності після понад столітнього поділу трьома імперіями – Російською, Австро-Угорською та Німецькою – вимагало значних зусиль для створення стабільної та безпечної держави. Одним з основних завдань для новоутвореної Другої Речі Посполитої став захист її кордонів від зовнішніх загроз. Відроджена в 1918 р. Друга Річ Посполита опинилася перед необхідністю збройного опору. Воєнна обстановка зумовила розподіл компетенції між створеними вищими військовими органами. Основні напрями розвідувальної та контррозвідувальної діяльності під час боїв за східні кордони Другої Речі Посполитої передбачали боротьбу зі шпигунством та радянськими диверсіями як у зоні бойових дій, так і на території

всієї країни. У процесі польсько-більшовицької війни контррозвідувальні підрозділи військових діяли до кінця 1920 р., керуючись принципами, розробленими під час війни. На той час підрозділи контррозвідки працювали на фронті у вигляді передових оборонних осередків у складі дивізійного командування армій і фронтів. Їхня діяльність виявилася високоефективною, як погляду результативності роботи окремих співробітників, так і в контексті оперативної обробки прифронтових районів та зон бойових дій [1, с. 31].

Однак у районі Полісся, на відміну від інших регіонів країни, не було можливості створити повноцінні цивільні та військові мережі спеціальних служб, які діяли за стандартними принципами, прийнятими для більшості територій. У цьому регіоні завдання, пов'язані з воєнними операціями, виконували розвідувальні та контррозвідувальні служби штабів армій і фронтів. Окрім виконання класичних розвідувальних і контррозвідувальних функцій, ці структури збирали широкий спектр цінної інформації. Вона не лише мала значення з військового, оперативно-тактичного боку, а й була важливою для становлення та розвитку нової молодого польської державності [1, с. 31].

Р. Дмовський, представник відновленої Другої Речі Посполитої на Версальській конференції, відіграв ключову роль у визначенні західного кордону країни [2, с. 1]. Безсумнівно, його зусилля в Парижі впродовж 1917–1919 рр. виявилися вирішальними на користь незалежної Польщі. Варто зауважити, що концепція незалежної Польщі дуже чітко постала в заявах Р. Дмовського на початку 1916 р. У меморіалі, надісланому політикам Антанти, він, зокрема, зазначав, що «поляки, які є нацією чисельнішою і розвинутішою, ніж усі інші національності Центральної Європи та Балкан, мають такі самі права на незалежну національну державу, як і вони, і не можуть у своєму сумлінні зректися цього права, яке, згідно з шляхом, дарований їм усіма іншими народами» [3, с. 210]. Його прагнення до власної держави охоплювало всі три частини Польщі й не могло бути задоволене без їх об'єднання [4, с. 133; 5, с. 213–214]. Відбудова незалежної держави мала б охоплювати всі польські землі, які раніше належали Росії, Німеччині та Австрії. Відроджена Польща мала володіти польською частиною Сілезії та частиною балтійського узбережжя з гирлами Вісли та Німана. Для її функціонування необхідна була достатня територія зі значною кількістю населення для того, щоб бути ефективним чинником європейської рівноваги [6, с. 290]. Наслідком політики Р. Дмовського стала безпрецедентна резолюція прем'єр-міністрів Франції, Великої Британії та Італії, які 3 червня 1918 р. визнали створення об'єднаної незалежної Польської держави з вільним виходом до моря однією з умов тривалого існування. і справедливий мир і верховенство права в Європі [7, с. 410].

Основним національним інтересом у міжвоєнний період було розбудова та зміцнення держави. Польща, після відновлення незалежності згідно з положеннями Версальського договору і в результаті боротьби за кордони, посідала важливе місце в центральноєвропейському регіоні. Проте ситуація в країні щодо гарантій безпеки з боку інших суб'єктів у міжнародному середовищі було складною. На неї впливали геополітичні умови, непослідовна політика західних країн, особливо Великої Британії щодо Німеччини та її міжнародної ізоляції, внаслідок чого їх зближення було не вигідне для Другої Речі Посполитої [8, с. 30].

20 липня 1920 р. затверджено розпорядження РДО про охорону кордону [9, с. 1104–1106]. У ньому йшлося про те, що особи, покарані на підставі ухвали Верховного Суду, судовими або адміністративними органами за контрабанду, перевезення заборонених законом товарів через кордон або за незаконний його перетин, позбавлялися права проживати чи перебувати в межах 30 км прикордонної зони терміном від 1 до 3 років. Органи, уповноважені ухвалювати рішення в межах колишнього російського поділу – компетентний воєвода за погодженням із директором відповідної податкової палати; колишнього прусського округу – компетентний

воєвода за погодженням із президентом Митної дирекції в Познані; колишнього австрійського поділу – генеральний делегат уряду за погодженням із президентом Митної дирекції у Львові. Покарані особи мали право подати скаргу до Міністерства внутрішніх справ. У межах колишнього пруського округу скарга подавалася до міністра колишнього пруського округу. Міністр внутрішніх справ або відповідний міністр пруського округу ухвалював остаточне рішення за погодженням з міністром фінансів. Подання скарги не призупиняло виконання ухваленого рішення [10, с. 23].

За невиконання судового рішення винні особи підлягали покаранню. Наприклад, у межах колишніх австрійських та російських поділів – адміністративному арешту терміном до трьох місяців; у межах колишнього пруського округу – за рішенням суду, покаранню у вигляді ув'язнення терміном до трьох місяців. В усіх прикордонних повітах Другої Речі Посполитої встановлювалася прикордонна смуга шириною до 4 км, яка поділялася на дві зони: прикордонну – територія, що пролягала від державного кордону вглиб країни, шириною не більш ніж 2 км і суміжну – розташовану від внутрішньої межі прикордонної зони вглиб країни, що передбачала зону перетину кордону, загальною шириною до 4 км. Точна ширина цих зон у межах зазначених лімітів визначалася залежно від місцевих умов воєводою за погодженням із відповідними командуваннями прикордонних стрілецьких полків та фінансовими органами. У колишньому австрійському поділі ці зони визначалися генеральним делегатом. Уряд, узгодивши свої дії з відповідними органами, оголошував про ширину прикордонних зон, які позначалися спеціальними знаками. Перебування в прикордонній зоні заборонялося. Це обмеження не стосувалося осіб, які впродовж останніх шести місяців проживали в прикордонній смузі безперервно або мали там постійне місце проживання. Особи, на яких поширювалося виключення, мали впродовж тижня з дня опублікування розпорядження звернутися до місцевого староства для отримання відповідної довідки, що підтверджувала їх місце проживання в прикордонній зоні. Дозвіл на перебування в прикордонній зоні також надавався державним службовцям і військовим, які отримували спеціальні дозволи від місцевого старости за погодженням із командою прикордонних стрільців [10, с. 23–24].

Прикордонна смуга – це зона вздовж митної лінії, ширина якої могла змінюватися. Митна лінія розмежовувала митні території різних держав. Митна територія – це ділянка, обмежена митною лінією. Мито – непрямий податок, що стягувався з товарів, які перетинали митну лінію країни [10, с. 25]. Територія, розташована в країні безпосередньо вздовж митного кордону, визначалася як митна прикордонна зона. Ширина смуги митного кордону на окремих ділянках установлювалася міністром фінансів, з урахуванням місцевих умов [11, с. 2037–2038]. У районах митних дирекцій Варшава та Вільнюс, а також на кордоні з Румунією, на ділянці, що охоплювалася митницею, прикордонна смуга мала ширину 4 км, відповідно до постанови РДО від 20 липня 1920 р. У районі Познанської митної дирекції прикордонна зона становила 10 км відповідно до конвенції з Німеччиною про малий прикордонний рух від 30 грудня 1924 р. У районах митних дирекцій Львів і Мисловіце, на межі із Чехословаччиною, прикордонна смуга становила 15 км відповідно до конвенції з Чехословаччиною про місцевий прикордонний рух від 30 травня 1925 р. В окрузі митної дирекції Мисловіце у Верхньосілезькій частині Сілезького воєводства створено спеціальну прикордонну зону шириною до 5 км відповідно до польсько-німецької конвенції про малий прикордонний рух від 30 грудня 1924 р., затверджену польсько-німецькою угодою від 23 лютого 1924 р. [10, с. 47; 12, с. 1076–1083]. Кордон Польщі з Румунією проходив по річці Дністер до Збруча. Польсько-румунський державний кордон, завдовжки 346,6 км, був п'ятим за довжиною серед кордонів Другої Речі Посполитої, після кордонів з Німеччиною, СРСР, Чехословаччиною та Литвою і перед кордонами з Вільним містом Гданськом та Латвією [13, с. 225].

В усіх прикордонних повітах Другої Речі Посполитої встановлювалася прикордонна смуга завширшки до 4 км, поділена на дві зони: прикордонна і кордонна. Прикордонна зона поширювалася на територію від лінії кордону вглиб країни не більше як на 2 км. Кордонна – проходила всередині прикордонної та охоплювала територію в межах 2 км. Їх ширина для окремих територій визначалася розпорядженням місцевим воєводою за погодженням з командуванням прикордонними стрілецькими полками та податковими органами. Межі прикордонних зон позначалися спеціальними розпізнавальними знаками [14, с. 4].

У випадках, коли цього вимагали обставини місцевості чи рельєф кордону, могла бути розширена до 6 км або ж звужена, відносно менш ніж 2 км. Межі прикордонної зони позначалися спеціальними символами та позначеннями. Будь-яке будівництво споруд, реконструкція і знесення будівель відбувалося виключно з попереднього дозволу повітової адміністративної влади. Будівництво нових гідротехнічних споруд і будь-яке їх використання, що спричинило б у майбутньому зміни берегів у прикордонних зонах, вимагало спеціального дозволу компетентного воєводи [15, с. 111]. Митна прикордонна смуга відокремлювалася від решти території митниці внутрішньою лінією, чітко позначеною на певній ділянці. Ширина прикордонної митної зони, згідно зі ст. 4, встановлювалася на рівні 4 км, якщо міжнародні договори не визначали інші розміри. Цю ширину можна було змінювати для окремих ділянок кордону, враховуючи місцеві умови. Прикордонна митна зона позначалася спеціальними знаками в місцях, розташованих у цій зоні, з написом «Прикордонна митна зона». Перелік місць, що розташовувалися в прикордонній митній зоні, публікувався у виданні «Monitor Polski». На шляхах, які вели в прикордонну митну зону до прикордонних митниць, перетині цих доріг з лінією, що відокремлювала прикордонну митну зону від решти території, встановлювалися знаки з написом «Дорога до митниці». Морська зона, завширшки 6 морських миль від митного кордону, утворювала морський митний пояс [11, с. 2037–2038]. Організація, сфера діяльності, права та обов'язки прикордонної охорони регулювалися окремими положеннями. Постановою керівника прикордонної варті від 22 березня 1928 р. [16, с. 765–774], виправленою в повідомленні від 7 листопада 1928 р. [17, с. 1810], доповненою рішенням від 7 жовтня 1932 р. [18, с. 124].

Циркуляр МФ від 9 лютого 1925 р. «Про прикордонні знаки» інформував про те, що всі підпорядковані митні управління мали стежити, щоб усі прикордонні знаки перебували в належному стані, а в разі їх пошкоджень або видалення невідкладно й офіційно повідомляти відповідне староство про особу або осіб, які завдали шкоди державному майну [10, с. 77].

Поняття «прикордонна зона» визначалося третім розділом «Przepisy o ochronie granicy», у якому йшлося про те, що в районах відповідальності митних дирекцій у Варшаві та Вільно, а також на кордоні з Румунією, на ділянці, що охоронялася митною охороною, прикордонна смуга становила 4 км відповідно до регламенту РДО від 20 липня 1920 р. В окрузі МД у Познані – 10 км – на підставі конвенції з Німеччиною від 30 грудня 1924 р. [10, с. 47]. Зокрема, 1 серпня 1924 р. тарнопільський воєвода розпорядився реалізувати розпорядження РДО щодо охорони кордонів Другої Речі Посполитої від 20 липня 1920 р. [19, с. 1396].

Окрім того, на шляхах, що вели безпосередньо до кордону, перехідних пунктах, а також на залізничних лініях, включно з потягами, у пунктах пропуску, що розташовувалися в прикордонній зоні, дозволялося перебувати особам, які мали відповідні дійсні проїзні документи, як-от паспорти, прикордонні перепустки, проїзні картки, військові або закордонні паспорти. Однак для зазначених осіб у прикордонній зоні діяли обмеження: перебування в прикордонній смузі осіб, яким надавалася медична допомога в спеціальному дозволі від староости та в прикордонних перепустках дозволялося лише від сходу до заходу сонця; особи, які перебували в прикордонній смузі в нічний час, упродовж часу від заходу до сходу сонця могли залишатися лише на підставі спеціальних дозволів місцевого староости, виданих за погодженням з місцевою

командою прикордонних стрільців; місцем проживання вважалася місцевість, розташована приблизно за 100 кроків від помешкання за умови, що місце проживання не було ближче за 50 м від кордону [10, с. 24–25].

Усі власники земельних ділянок, розташованих у прикордонній зоні, мали впродовж тижня з дня опублікування розпорядження в повітовій канцелярії повідомити про реєстрацію майна, яке вони мали, зокрема коней, велику рогату худобу та свиней тощо. Про кожен новий об'єкт, який не був зареєстрований і мав намір потрапити в прикордонну зону, необхідно було звітувати перед місцевим старостою до початку його введення в експлуатацію та отримати відповідний дозвіл на це. Окрім того, власники мали повідомляти про будь-які зміни у своїй власності. Перебування в прикордонній смузі в нічний час від 22:00 год у містах і селах за межами помешкання заборонялося. У виняткових випадках таке перебування могло бути дозволено особам зі спеціальними дозволами старости або уповноважених ними органів. Особи, винні в порушенні зазначених положень, підлягали покаранню: на території колишніх австрійських, пруських і російських поділів адміністративним арештом терміном до трьох місяців або штрафом у розмірі до 50 тис. кр. або обома покараннями разом [10, с. 25]. Перебування в прикордонній смузі заборонялося. Обмеження не поширювалися на осіб, які останніх шість місяців, без тривалих перерв, мешкали на цій території або ж постійно там проживали. Довідку на проживання в прикордонній зоні видавав місцевий повітовий староста. Перебування в прикордонній зоні дозволялося державним службовцям й окремим особам з відповідними військовими квитками або спеціальними місцевими дозволами старости, виданими за погодженням з командуванням прикордонних стрілецьких полків [14, с. 4].

Законність проживання в прикордонній або кордонній зоні підтверджувалася повітовими старостами відповідними посвідками жовтого кольору зі світлою із зазначенням місця мешкання особи. Реєстрація громадянами худоби була обов'язковою. Інакше винних карали тримісячним ув'язненням або штрафом у розмірі 500 злотих (далі – зл.) [20, с. 5]. У ньому йшлося про те, що особам, засудженим судом за контрабанду товарів, нелегальний перетин кордону заборонялося проживати або перебувати в 30 км зоні від митної лінії терміном від 1 до 3 років. Ухвали щодо зазначеної заборони затверджували воєводи за погодженням з митною дирекцією в Познані й очільником фінансової інспекції у Львові. Вказані обмеження мали право оскаржити Міністерство внутрішніх справ за погодженням з Міністерством фінансів, однак подання скарги не призупиняло виконання розпорядження воєводи. Особи, які порушували зазначені норми розпорядження, мали бути покарані трьома місяцями в'язниці [14, с. 3–4].

Не менш важливим була проблема кадастру земельної власності в прикордонних повітах, обліку худоби, нерухомого майна тощо. Із зазначеного переліку проблем, тісно пов'язаних з визначення прикордонної смуги, домінувало питання кадастрового обліку земель, що перебувало в юрисдикції Ради державної оборони [21, арк. 74].

У районах митних дирекцій у Львові та Мисловіцах, на межі з Чехословаччиною, – 15 км – згідно з конвенцією із Чехословаччиною про місцевий прикордонний рух від 30 травня 1925 р. На території митної дирекції в Мисловіцах, у Верхньосілезькій частині, для Сілезького воєводства встановлено спеціальну прикордонну смугу завширшки 5 км на основі польсько-німецької конвенції про місцевий прикордонний рух від 30 грудня 1924 р. з доповненням до польсько-німецької угоди від 23 лютого 1924 р. [10, с. 47]. 27 січня 1926 р. підписано польсько-німецьку конвенцію про регулювання прикордонних відносин, пов'язану з діяльністю відповідної комісії, що було результатом тривалих переговорів за участю компетентних органів і після вислуховування побажань зацікавлених кіл. Вона містила положення щодо маркування, захисту та технічного обслуговування польсько-німецького кордону, використання прикордонних проточних і стоячих вод, питання водопостачання та електроенергії [22, с. 11].

В інтерв'ю представнику часописові «Świata» воєвода з Помор'я так описував поточний стан охорони західного кордону: «...охорону польсько-німецького кордону здійснювала митна варта, підпорядкована митній дирекції в Познані. На митних дорогах і пунктах пропуску цього кордону, крім митних органів, державна поліція стежить за безпекою держави. Гданськ контролює державна поліція на перехідних пунктах за участю податкової інспекції, підпорядкованої місцевій податковій палаті. Прикордонна безпека достатньо забезпечена сучасним станом охорони кордону. Я розумію, що кордон не можна закрити настільки щільно, щоб ніхто не міг його перетнути поза пунктами пропуску. Місцями цьому сприяє рельєф місцевості та добре організована контрабанда. Щільне перекриття кордону технічно неможливе через відсутність природного кордону (за винятком короткої ділянки річки Вісла), проте державна влада постійно працює над удосконаленням системи його охорони, яка б забезпечувала максимально можливу боротьбу з контрабандою» [23, с. 15].

Відповідно до розпорядження Міністерства внутрішніх справ від 8 травня 1926 р. визначалася прикордонна смуга із Чехословаччиною на підставі закону від 30 липня 1925 р. про ратифікацію конвенції між Другою Річчю Посполитою і Чехословаччиною. Прикордонна смуга, передбачена ст. 1 конвенції й підписана в Празі 30 травня 1925 р., містила такі гміни, розташовані в прикордонних повітах. Краківському воєводстві (7 повітів): Живецький повіт – 26, Маковський повіт – 7, Новотарський повіт – 59, Новосендський повіт – 32, Грибовський повіт – 9, Горлицький повіт – 23, Ясельський повіт – 8 [60, с. 93–94]. Львівському воєводстві (3 повіти): Ліський повіт – 30, Сяноцький повіт – 35, Кросненський повіт – 11. Станіславівському воєводстві (8 повітів): Скольський повіт – 17, Турчанський повіт – 24, Косівський повіт з присілками гмін Жаб'я – 8, Городчанський повіт – 1, Калуський повіт – 1, Надвірнянський повіт – гміна Яблуниця з присілками Вороненка, гміна Микуличин з присілками Поляниця, Татарів, Ворохта, присілки гміни Зелена; Максимець, Рафайлівка; Долинянський повіт – гміна Людвиківка, присілки гміни Перегінсько (Осмолода, Підлюте), гміни Сенешів і Вишків [10, с. 94–95].

Особи, які мешкали в перелічених гмінах, мали змогу отримати прикордонні перепустки відповідно до ст. 2–3 конвенції. Стягувалися такі збори: за одноразовий проїзд – 50 грошів; постійна і господарська перепустки – по 3 зл. [10, с. 95]. У розпорядженні «Про кордони держави» президента Другої Речі Посполитої від 23 грудня 1927 р. [22, с. 11] на підставі ст. 44 (6) конституції та акта від 2 серпня 1926 р., який уповноважував його видавати декрети, що мали дію закону [24, с. 1660–1663]. Зокрема, у редакції, наведеній його ж положенням від 16 березня 1926 р., йшлося про те, що кордони держави – це лінії, що відокремлювали її від інших територій як з відкритого моря, так й із суходолу. У першій його частині «Лінія кордону, смуга прикордонної дороги, прикордонна зона і прикордонна ділянка» повідомлялося, що перетинати їх дозволялося лише на підставі відповідних документів, у визначених владою пунктах пропуску і митницях. Транзитними пунктами вважалися пункти пропуску через кордон, призначені для повітряного сполучення, а також морські порти [15, с. 110].

Морська митна охорона підпорядковувалася інспекторату митної варти у Вейхерово, яку очолював В. Шех, інспектор, досвідчений у морській митній службі, який 27 років служив на митниці в Гамбурзі. Морський митний екіпаж був невеликим порівняно із сухопутним, оскільки в середньому становив від двох до п'яти постів. Найбільша його структура розташовувалася в Гдині, завдяки розвиненому портовому трафіку, і налічувала дев'ять постів. Незважаючи на потребу в розширенні штатного персоналу ще до 18 осіб, через труднощі з розв'язанням квартирного питання, її скорочувала, обмежуючись митною морською вартою в Хилонжи [25, с. 5].

У листі Міністерства фінансів від 20 липня 1923 р. на адресу Міністерства внутрішніх справ про порушення кордону зазначалося, що на підставі звітів митних дирекцій, отриманих

від підпорядкованих структур митної служби про порушення кордону, інформація надсилалася відповідним воєводствам з тим, щоб вони передали справи не до органів правопорядку, а митний департамент Міністерства фінансів для їх додаткового вивчення і проведення розслідувань [10, с. 76]. Розпорядження Міністерства фінансів від 10 січня 1925 р. наголошувало на тому, що деякі митні управління передавали справи до фінансової інституції щодо інцидентів та порушень кордону, пов'язаних з дипломатичними представництвами. Однак вони детально не фіксували такі інциденти, а обмежувалися надсиланням загальних запитів, додаючи копії протоколів і звітів. Це часто включало матеріали, які містили деталі без необхідних доказів або підстав. Окрім того, такі справи часто надсилалися зі значним запізненням, що ускладнювало ситуацію. Щоб уникнути ситуацій у майбутньому, Міністерство фінансів, за поданням Міністерства внутрішніх справ, доручало митному управлінню подавати звіти про інциденти та порушення кордону чітко та стисло, включно лише з необхідними та суттєвими деталями. Такі звіти мали складати згідно із циркуляром Міністерства фінансів від 20 липня 1923 р. і якомога швидше надсилатися до відповідних воєводських управлінь для подальшого скерування до Міністерства внутрішніх справ [10, с. 76]. Міністерство фінансів у циркулярі від 11 листопада 1925 р. пояснювало, що будь-які про порушення митного кордону мали обов'язково надсилатися до відповідного воєводського управління митниці, а не безпосередньо через Управління митної варти [10, с. 77].

У період існування Другої Речі Посполитої питання внутрішньої безпеки було одним із ключових завдань для урядових структур. Це завдання мало особливе значення, адже польські політичні еліти приділяли значну увагу гарантуванню безпеки, непорушності митних кордонів та збереження незалежності держави. Питання державної безпеки та громадського порядку були і залишалися невід'ємними функціями держави. Відповідальність за забезпечення безпеки лежала не лише на державних органах, а й на громадянах. У міжвоєнний період державні служби постійно оцінювали рівень загроз та стан безпеки, виконуючи свої статутні обов'язки. До інституцій, відповідальних за охорону громадського порядку й безпеки на території Другої Речі Посполитої, входили: державна поліція, державна поліція Сілезького воєводства, Корпус охорони прикордоння, прикордонна служба, а також органи військової розвідки та контррозвідки [26, с. 79].

Нововведенням у лавах прикордонної митної варти стало запровадження служби розвідки. Хоча спроби організації розвідувальної роботи мали місце ще в попередніх прикордонних формуваннях, вони виявилися безрезультатними. Бригадний генерал С. Паславський, обґрунтовуючи необхідність реформи органів митної охорони державного кордону в 1928 р., зазначав, що «...однією з головних і фундаментальних вад прикордонних формувань була повна відсутність органів інформації» [27, с. 7]. До проблемних територій цього періоду належали польсько-радянське, польсько-литовське, польсько-німецьке прикордоння, польсько-чехословацьке пограниччя в Карпатах, а також регіони, у яких проживали численні національні меншини з невирішеними етнічними та політичними питаннями. Ситуація на прикордонних територіях була особливо складною через постійні конфлікти інтересів із сусідніми державами, спроби ревізії кордонів, а також діяльність підпільних організацій, скеровану на дестабілізацію регіону тощо.

На польсько-німецькому кордоні загострювалися суперечності, пов'язані з наслідками Версальського договору, що викликали невдоволення як серед місцевого німецького населення, так і в політичних колах Німеччини. Польсько-чехословацьке пограниччя, зокрема в Тешинській Сілезії та Карпатах, було осередком територіальних спорів, які часто ускладнювалися взаємною недовірою та етнічними конфліктами. Ще однією важливою проблемою залишалися питання національних меншин. Українці, євреї, білоруси, литовці, німці та інші етнічні групи, які проживали на території Другої Речі Посполитої, нерідко зазнавали дискримінації або

обмежень у правах. Це породжувало напругу, соціальні протистояння та активізацію рухів, які вимагали автономії чи незалежності [26, с. 79]. Складність внутрішньої безпеки в цей період полягала не лише в захисті державного суверенітету і митних кордонів, а й у налагодженні відносин із сусідніми державами та управлінні багатонаціональним суспільством.

В історії Польщі кордон, що пролягав вершинами Східних Карпат, мав багатовікову традицію. Упродовж століть це був найбільш міцний і природний кордон, що розділяв землі Другої Речі Посполитої та Угорського королівства. У період поділу масив Чорногора розділяв Галичину, Буковину та Угорщину, які входили до складу Австро-Угорської монархії. Після відновлення Польщею незалежності в 1918 р. Східні Карпати стали державним кордоном між Чехословаччиною та Польщею. Цей регіон відігравав стратегічно важливу роль, оскільки саме через нього проходили ключові торговельні та військові маршрути. У міжвоєнний період Карпати не лише залишалися природним бар'єром, а й були зоною підвищеної уваги з боку митних служб. Друга Річ Посполита, намагаючись зміцнити свої позиції в цьому регіоні, розгортала інфраструктуру, скеровану на охорону митного кордону. Створювала прикордонні застави, дорожні мережі та опорні пункти. Це спричиняло численні соціальні та політичні виклики, адже багато етнічних груп прагнули автономії або висловлювали невдоволення польською політикою асиміляції [28, с. 143].

На кордоні між Чехословаччиною та Польщею в Східних Карпатах нерідко виникали спірні питання, пов'язані з визначенням територій і контролем над природними ресурсами. Обидві держави прагнули закріпити права на ці землі, що часом призводило до конфліктів. Східні Карпати також були важливим форпостом проти можливої загрози з боку СРСР. У цьому контексті регіон став одним із напрямів діяльності польських розвідувальних і контррозвідувальних служб. Водночас через гірську місцевість митний кордон часто використовувався для нелегального перетину, контрабанди та пересування повстанських груп, що створювало додаткові виклики для державної безпеки [28, с. 143]. Польсько-чехословацький кордон у районі гірського масиву Чорногора проходив довжиною 45,4 км хребтом вершин Дербі (1 238 м над рівнем моря), Кукул (1 540), Говерли (2 058), Туркул (1 932), Піп Іван (1 206) і на вершині гори Стог (1 655) збігався з румунсько-польським кордоном, створюючи так званий триплекс, і продовжувався далі на південь. Цей район, відомий своєю складною гірською місцевістю, був ключовим у системі прикордонної оборони Польщі. Оперативно район Говерли підпорядковувався першій лінії прикордонної застави «Говерла», яка входила до складу Ворохтинського комісаріату прикордонної служби. Застава виконувала завдання з охорони державного кордону, боротьби з контрабандою, а також запобігання нелегальним перетинам [28, с. 143–144].

Триплекс слугував не лише маркером кордону, а й орієнтиром. Він має форму масивного гранітного циліндра заввишки 78 см і діаметром 41 см, встановленого на циліндричній основі. На боковій поверхні моноліту між лініями, що позначають напрями кордонів, вирізьблено рельєфи гербів трьох держав того часу: Республіки Польща, Королівства Румунія та Чехословацької Республіки, а також їхні монограми (P.R.ČS). Під гербами зазначено важливі дати: 1923 р. (під польським гербом) та 10.VIII.1920 і V.1921 під гербами інших держав. Ці дати символізували ключові події: затвердження Радою Амбасадорів східних кордонів Польщі та визнання її суверенітету над Східною Галичиною (резольція від 14 березня 1923 р. та додаток до Версальського договору, підписаний 15 березня 1923 р.), а також підписання Севрського мирного договору, що визначав кордони між Румунією та Чехословаччиною (ст. 134) [29, с. 42]. Лінія кордону розпочиналася від межової позначки № 10, розташованої на схилі гори Кукул, і проходила через вершини Велика Кузнецька, Говерла, а також інші височини до межового знаку № 29. Ця ділянка кордону також збігалася з адміністративними

межами між Надвірнянським і Косівським повітами. Природна складність рельєфу створювала значні труднощі для організації митної охорони. Гірська місцевість вимагала ретельного планування розташування прикордонних постів, які часто були віддалені один від одного [28, с. 143–144]. Особливістю цієї митної зони була її багатонаціональність. Окрім польських селян, у регіоні проживали гуцули, які вели традиційний спосіб життя, часто перетинаючи кордон у пошуках сезонної роботи чи торгівлі. Окрім того, Чорногірський масив мав вагоме стратегічне значення. Він був не лише кордоном між Польщею, Чехословаччиною та Румунією, а й важливим вузлом для потенційного пересування військових сил. У міжвоєнний період польська влада активно укріплювала цю ділянку митного кордону, розвиваючи інфраструктуру, будуючи дороги та створюючи систему зв'язку між прикордонними постами [28, с. 143–144].

Ділянка державного кордону в районі гірського масиву Чорногора, яка підпорядковувалася комісаріату прикордонної охорони у Ворохті, вважалася однією з найнебезпечніших у системі прикордонної служби Перемишля в 1930-ті рр. Цей регіон був ключовим пунктом у мережі кур'єрських шляхів, що пролягали із Закарпатської Русі. Рельєф Чорногори із численними ущелинами, густими лісами та складними гірськими маршрутами, сприяв активній діяльності повстанських груп. Ця територія стала ареною багатьох збройних зіткнень між польськими прикордонниками та загонами ОУН, що намагалися прорватися через кордон. Про ті події нагадують збережені могили польських прикордонників на цвинтарях у Ворохті та Жаб'ї, які загинули, обороняючи кордон від порушників і повстанців. Події набули нового розвитку в березні 1939 р., коли Чехословаччина припинила існування, а Карпатську Русь окупували угорські війська. Унаслідок чого Чорногора знову стала кордоном між двома країнами – Польщею та Угорщиною. Водночас новий польсько-угорський кордон на Чорногорі зберігав свою стратегічну важливість. Польща та Угорщина, які на той час підтримували тісні союзницькі відносини, посилили співпрацю в прикордонних районах, що передбачало обмін інформацією, координацію охоронних заходів і спільну боротьбу з контрабандою. Однак навіть у цих умовах регіон залишався зоною напруженості через активність підпільних українських організацій та загрози з боку СРСР, який продовжував уважати ці території сферою своїх інтересів [28, с. 144].

Чехословацька влада на Закарпатті демонструвала неоднозначну позицію. З одного боку, вона не мала достатніх ресурсів для ефективного контролю регіону, а з іншого – толерували діяльність українського підпілля, розглядаючи його як потенційний інструмент тиску на Польщу. Населення Закарпатської Русі налічувало переважно русинів, українців, угорців та євреїв, які мали різні національні й політичні орієнтації. Українська частина населення співчувала боротьбі українців у Східній Галичині за автономію, а це стимулювало етнічну напругу на польських прикордонних територіях [26, с. 79].

Висновки. Визначення прикордонних територій Другої Речі Посполитої в міжвоєнний період відбувалося в складних політичних, дипломатичних та військових умовах. Територіальні межі держави були результатом не стільки стабільного міжнародного консенсусу, скільки низки воєн, повстань, договорів і тимчасових домовленостей, що відображали хиткий баланс сил у Центрально-Східній Європі після Першої світової війни. Низка ділянок кордону залишалася неврегульованою або оспорюваною впродовж усього міжвоєнного періоду, що ускладнювало як адміністративне управління прикордонними територіями, так і забезпечення їх ефективного контролю. Особливої складності набувало встановлення кордонів у регіонах з мішаним етнічним складом населення та з несталою соціальною структурою, що провокувало локальні конфлікти, акти саботажу й нелегальне переміщення людей і товарів.

Література

1. Oleszkowicz R. Z zagadnień rozwoju struktur terenowych polskiego wywiadu i kontrwywiadu wojskowego w okresie walki o granicę wschodnią (1918–1922) / Wywiad i kontrwywiad II Rzeczypospolitej w walce o granicę wschodnią w latach 1918–1922. Warszawa, 2021. S. 9–37.
2. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 stycznia 1999 roku o uczczeniu pamięci Romana Dmowskiego. *Monitor Polski*. 15 stycznia 1999 r. S. 1.
3. Memoriał w sprawie uznania niepodległości Polski złożony przez R. Dmowskiego rządowi rosyjskiemu na ręce Ambasadora w Paryżu. *Polityka polska i odbudowanie państwa*. T. 2. Warszawa, 1989. S. 210.
4. Pajewski J. Wokół sprawy polskiej. Paryż-Lozanna-Londyn, 1914–1918. Poznań 1970. S. 133.
5. Tekst deklaracji zob. R. Dmowski. *Polityka polska i odbudowanie państwa*. T. 2. Warszawa, 1989. S. 213–214.
6. Dmowski R. Pełny tekst dokumentu zob. Nota Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu do Ministrów Państw Sprzymierzonych przed Konferencją Międzysojuszniczą Roku 1917. *Polityka polska i odbudowanie państwa*. T. 2. Warszawa, 1989. S. 290.
7. Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925 / red. H. Janowska, T. Jędruszcak. Warszawa, 1984. S. 410.
8. Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 2013. 265 s.
9. Rozporządzenie Rady Obrony Państwa z dnia 20 lipca 1920 r. w przedmiocie ochrony granic. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 64. Poz. 426. S. 1104–1106.
10. Zbiór ustaw, rozporządzeń i tymczasowych przepisów obowiązujących straż celną pełniącą ochronę północnych, zachodnich i południowych granic Rzeczyp. Polskiej. Wydanie drugie nieoficjalne rozszerzone i uzupełnione według stanu z dnia 1. października 1926 r. Opracował Krywieńczyk Ludomir Komisarz Straży Celnej Kierownik Komisarjatu Straży Celnej Lubliniec-północ. Lubliniec: Nakładem autora, 1926. 371 s.
11. Obwieszczenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 listopada 1928 r. o sprostowaniu błędów w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 94. Poz. 835. S. 2037–2038.
12. Polsko-niemiecki układ o górnośląskim pasie pogranicznym, zatwierdzony ustawą z dnia 9 lipca 1924 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 72/24. Poz. 708. S. 1076–1083.
13. Tomaszewski B. Granica państwowa między Rzeczpospolitą Polską i Królestwem Rumuni 1921–1939. *Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia*. Nr 1–2/2013. S. 225–240.
14. OBWIESZCZENIE Wojewody Tarnopolskiego z dnia 1 sierpnia 1924 L. WB. 6686/pr. o wprowadzeniu w życie na terytorjum Województwa Tarnopolskiego Rozporz. Rady Obrony Państwa z dnia 20 lipca 1920 r. w sprawie ochrony granic (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej ex 1921 Nr. 77 poz. 529). *Dziennik Urzędowy Województwa Tarnopolskiego*. Tarnopol, 1 sierpnia 1924. S. 3–4.
15. Zbiór przepisów administracyjnych. Podręcznik dla szkolenia na posterunkach i w komisariatach. Warszawa: Drukem «Gazety administracji i policji państwowej», 1930. 647 s.
16. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 37. Poz. 349. S. 765–774.
17. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1932 r. w sprawie zmiany niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 89. Poz. 749. S. 1810.
18. Oświadczenie Rządowe z dnia 29 grudnia 1926 r. w sprawie złożenia przez Portugalję w Sekretarjacie Ligi Narodów dokumentu ratyfikacyjnego protokołu, dotyczącego poprawki do art. 393 Traktatu Pokoju, podpisanego w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 r. oraz odpowiednich artykułów innych traktatów pokoju. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 13. 1927. Poz. 105. S. 124.
19. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 sierpnia 1921 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 20 lipca 1920 r. w sprawie ochrony granic na województwa: nowogródzkie, wołyńskie i poleskie oraz na powiat grodzieński, województwa białostockiego. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Ex 1921 Nr. 77. Poz. 529. S. 1396.
20. Ogłaszając o powyższem, podaję niżej do powszechnej wiadomości granice stref nadgranicznej i granicznej na terytorjum Województwa Tarnopolskiego. *Dziennik Urzędowy Województwa Tarnopolskiego*. Tarnopol, 1 sierpnia 1924. S. 5.

21. Обіжники, розпорядження та листування з інспектором прикордонної охорони, воєводськими округами про визначення прикордонних меж Польщі, том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 162. Оп. 1. Спр. 19. 165 арк.
22. Konwencja graniczna polsko-niemiecka. *Czasy*. Warszawa, 10 lutego 1926. Nr. 5. S. 11.
23. Władze administracji ogólnej o ochronie granicy. *Czasy*. Warszawa, 1 lutego 1926. Nr. 3. S. 15.
24. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 grudnia 1927 r. o granicach Państwa. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 117/1927. Poz. 996. S. 1660–1663.
25. K. F. Nasza granica morska. *Czasy*. Warszawa, 20 stycznia 1926. Nr. 3. S. 5.
26. Kozłowski P. Wpływ Rusi Zakarpackiej na stan bezpieczeństwa wewnętrznego II RP w świetle materiałów straży granicznej 1936–1939. *Artykuły dotyczące formacji granicznych z lat 1918–1939*. URL: <https://muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/publikacje/1918–1939/10085,Publikacje-1918–1939.html>.
27. Baniewicz M. Wybrane problemy wywiadu Straży Granicznej w latach 1934–1935. *Problemy Ochrony Granic. Biuletyn*. Nr. 12 (2000). S. 7–22.
28. Kozłowski P., Szopa G. Dawna granica polsko-czechosłowacka w rejonie Howerli. *Artykuły dotyczące formacji granicznych z lat 1918–1939*. URL: <https://muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/publikacje/1918–1939/10085,Publikacje-1918–1939.html>.
29. Borucki T., Troll M. Znaki graniczne. Rozgraniczenie II Rzeczypospolitej z Rumunią w świetle źródeł archiwalnych i eksploracji terenowej. Cz. II. *Geodeta*. 2014. Październik. Nr. 10 (233). S. 42–46.

References

1. Oleszkowicz, R. (2021). Z zagadnień rozwoju struktur terenowych polskiego wywiadu i kontrwywiadu wojskowego w okresie walki o granicę wschodnią (1918–1922). [On the development of the field structures of Polish military intelligence and counterintelligence during the fight for the eastern border (1918–1922)]. / Wywiad i kontrwywiad II Rzeczypospolitej w walce o granicę wschodnią w latach 1918–1922. Warszawa, S. 9–37. [in Polish].
2. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 stycznia 1999 roku o uczczeniu pamięci Romana Dmowskiego (15 stycznia 1999). [Resolution of the Sejm of the Republic of Poland of 8 January 1999 on commemorating the memory of Roman Dmowski]. *Monitor Polski*. S. 1. [in Polish].
3. Memoriał w sprawie uznania niepodległości Polski złożony przez R. Dmowskiego rządowi rosyjskiemu na ręce Ambasadora w Paryżu (1989). [Memorial on the recognition of Poland's independence submitted by R. Dmowski to the Russian government in the hands of the Ambassador in Paris]. *Polityka polska i odbudowanie państwa*. T. 2, S. 210. [in Polish].
4. Pajewski, J. (1970). Wokół sprawy polskiej. Paryż-Lozanna-Londyn, 1914–1918. [On the Polish Question. Paris-Lausanne-London, 1914–1918]. Poznań. S. 133. [in Polish].
5. Tekst deklaracji zob. R. Dmowski. *Polityka polska i odbudowanie państwa* (1989). [For the text of the declaration, see R. Dmowski. Polish Policy and the Rebuilding of the State.]. T. 2, S. 213–214. [in Polish].
6. Dmowski, R. (1989). Pełny tekst dokumentu zob. Nota Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu do Ministrów Państw Sprzymierzonych przed Konferencją Międzysojuszniczą Roku 1917. [For the full text of the document, see Note of the Polish National Committee in Paris to the Ministers of the Allied Powers before the Inter-Allied Conference of 1917]. *Polityka polska i odbudowanie państwa*. T. 2. S. 290. [in Polish].
7. Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925. (1984). [The Rise of the Second Polish Republic: Selected Documents 1866–1925] / red. H. Janowska, T. Jędruszczak. S. 410. [in Polish].
8. Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. (2013). [White Paper on National Security of the Republic of Poland]. [in Polish].
9. Rozporządzenie Rady Obrony Państwa z dnia 20 lipca 1920 r. w przedmiocie ochrony granic. (1920). [Regulation of the State Defense Council of 20 July 1920 on the protection of borders]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 64, Poz. 426, S. 1104–1106. [in Polish].
10. Zbiór ustaw, rozporządzeń i tymczasowych przepisów obowiązujących straż celną pełniącą ochronę północnych, zachodnich i południowych granic Rzeczyp. Polskiej. (1926). [A collection of laws, regulations, and temporary provisions applicable to the customs guard protecting the northern, western, and southern borders of the Republic of Poland] / Wydanie drugie nieoficjalne rozszerzone i uzupełnione według stanu z dnia

1. października 1926 r. Opracował Krywieńczyk Ludomir Komisarz Straży Celnej Kierownik Komisarjatu Straży Celnej Lubliniec-północ. Lubliniec: Nakładem autorów. [in Polich].

11. Obwieszczenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 listopada 1928 r. o sprostowaniu błędów w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej. (1928). [Announcement of the President of the Republic of Poland of November 7, 1928, on the correction of errors in the regulation of the President of the Republic of Poland of March 22, 1928, on the Border Guard]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 94, Poz. 835, S. 2037–2038. [in Polich].

12. Polsko-niemiecki układ o górnośląskim pasie pogranicznym, zatwierdzony ustawą z dnia 9 lipca 1924 r. (1924). [Polish-German treaty on the Upper Silesian border zone, approved by the Act of 9 July 1924]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 72/24, Poz. 708, S. 1076–1083. [in Polich].

13. Tomaszewski B. (2013). Granica państwowa między Rzeczpospolitą Polską i Królestwem Rumuni 1921–1939. [State border between the Republic of Poland and the Kingdom of Romania 1921–1939]. *Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia*. Nr 1–2/, S. 225–240. [in Polich].

14. OBWIESZCZENIE Wojewody Tarnopolskiego z dnia 1 sierpnia 1924 L. WB. 6686/pr. o wprowadzeniu w życie na terytorjum Województwa Tarnopolskiego Rozporz. Rady Obrony Państwa z dnia 20 lipca 1920 r. w sprawie ochrony granic (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej ex 1921 Nr. 77 poz. 529) (1 sierpnia 1924). [NOTICE of the Tarnopol Voivode of August 1, 1924, L. WB. 6686/pr. on the implementation in the territory of the Tarnopol Voivodeship of the Regulation of the State Defense Council of July 20, 1920, on the protection of borders (Journal of Laws of the Republic of Poland ex 1921, No. 77, item 529)]. *Dziennik Urzędowy Województwa Tarnopolskiego*. S. 3–4. [in Polich].

15. Zbiór przepisów administracyjnych. Podręcznik dla szkolenia na posterunkach i w komisariatach. (1930). [Collection of administrative regulations. Manual for training at police stations and police stations.]. Warszawa: Drukem «Gazety administracji i policji państwowej». [in Polich].

16. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej. (1928). [Regulation of the President of the Republic of Poland of 22 March 1928 on the Border Guard]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 37, Poz. 349, S. 765–774. [in Polich].

17. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1932 r. w sprawie zmiany niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej. (1932). [Regulation of the President of the Republic of Poland of 7 October 1932 amending certain provisions of the Regulation of the President of the Republic of Poland of 22 March 1928 on the Border Guard]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 89, Poz. 749, S. 1810. [in Polich].

18. Oświadczenie Rządowe z dnia 29 grudnia 1926 r. w sprawie złożenia przez Portugalję w Sekretarjacie Ligi Narodów dokumentu ratyfikacyjnego protokołu, dotyczącego poprawki do art. 393 Traktatu Pokoju, podpisanego w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 r. oraz odpowiednich artykułów innych traktatów pokoju. (1927). [Government Declaration of 29 December 1926 on the deposit by Portugal with the Secretariat of the League of Nations of the instrument of ratification of the protocol concerning the amendment to Article 393 of the Treaty of Peace signed at Versailles on 28 June 1919 and the corresponding articles of other peace treaties]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 13, Poz. 105, S. 124. [in Polich].

19. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 sierpnia 1921 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 20 lipca 1920 r. w sprawie ochrony granic na województwa: nowogródzkie, wołyńskie i poleskie oraz na powiat grodzieński, województwa białostockiego. (1921). [Regulation of the Council of Ministers of August 5, 1921, on extending the binding force of the regulation of the State Defense Council of July 20, 1920, on border protection to the voivodeships of Nowogródek, Wołyń and Polesie, as well as to the Grodno district and the Białystok voivodeship]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 77, Poz. 529, S. 1396. [in Polich].

20. Ogłaszając o powyższem, podaję niżej do powszechnej wiadomości granice stref nadgranicznej i granicznej na terytorjum Województwa Tarnopolskiego. (1 sierpnia 1924). [By announcing the above, I hereby announce for general information the borders of the border and border zones in the territory of the Ternopil Voivodeship]. *Dziennik Urzędowy Województwa Tarnopolskiego*. S. 5. [in Polich].

21. Obizhnyky, rozporiadzhennia ta lystuvannia z inspektorom prykordonnoi okhorony, voievodskymy okruhamy pro vyznachennia prykordonnykh mezh Polshchi, tom I. *TsDIAL Ukrainy*. F. 162, Op. 1, Spr. 19, 165 ark.

-
22. Konwencja graniczna polsko-niemiecka. (10 lutego 1926). [Polish-German Border Convention]. *Czaty*. Nr. 5, S. 11. [in Polich].
23. Władze administracji ogólnej o ochronie granicy (1 lutego 1926) [General administration authorities on border protection]. *Czaty*. Nr. 3, S. 15. [in Polich].
24. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 grudnia 1927 r. o granicach Państwa. (1927). [Regulation of the President of the Republic of Poland of 23 December 1927 on the borders of the State]. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Nr. 117, Poz. 996, S. 1660–1663. [in Polich].
25. K. F. (20 stycznia 1926). Nasza granica morska [Our maritime border]. *Czaty*. Nr. 3, S. 5. [in Polich].
26. Kozłowski P. (2013). Wpływ Rusi Zakarpackiej na stan bezpieczeństwa wewnętrznego II RP w świetle materiałów straży granicznej 1936–1939. [The influence of Transcarpathian Ruthenia on the internal security of the Second Polish Republic in the light of the border guard materials from 1936–1939]. *Artykuły dotyczące formacji granicznych z lat 1918–1939*. URL: <https://muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/publikacje/1918–1939/10085>. [in Polich].
27. Baniewicz M. (2000). Wybrane problemy wywiadu Straży Granicznej w latach 1934–1935. [Selected problems of the Border Guard intelligence in 1934–1935]. *Problemy Ochrony Granic. Biuletyn*. Nr. 12, S. 7–22. [in Polich].
28. Kozłowski P., Szopa G. (2003). Dawna granica polsko-czechosłowacka w rejonie Howerli. [The former Polish-Czechoslovak border in the Hoverla area]. *Artykuły dotyczące formacji granicznych z lat 1918–1939*. URL: <https://muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/publikacje/1918–1939/10085>. [in Polich].
29. Borucki T., Troll M. (2014). Znaki graniczne. Rozgraniczenie II Rzeczypospolitej z Rumunią w świetle źródeł archiwalnych i eksploracji terenowej. [Border Markers. The Border between the Second Polish Republic and Romania in the Light of Archival Sources and Field Exploration]. *Geodeta*. Cz. II, Nr. 10 (233), S. 42–46. [in Polich].

Стаття надійшла 30.09.2025

Стаття прийнято 17.10.2025

Стаття опублікована 22.12.2025